

Interdyscyplinarium nauk o mediach i kulturze

pod redakcją
Marioli Antczak i Zbigniewa Gruszki

**Interdyscyplinarium
nauk o mediach i kulturze**

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Interdyscyplinarium nauk o mediach i kulturze

pod redakcją
Marioli Antczak i Zbigniewa Gruszki

Mariola Antczak, Zbigniew Gruszka – Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny
Katedra Informatologii i Bibliologii, 90-236 Łódź, ul. Pomorska 171/173

RECENZENCI

Bożena Koredczuk, Michał Rogoż

REDAKTOR INICJUJĄCY

Urszula Dzieciatkowska

OPRACOWANIE REDAKCYJNE

Beata Otocka

SKŁAD I ŁAMANIE

AGENT PR

KOREKTA TECHNICZNA

Leonora Gralka

PROJEKT OKŁADKI

Katarzyna Turkowska

Zdjęcie wykorzystane na okładce: © Depositphotos.com/VadimVasenin

© Copyright by Authors, Łódź 2020

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2020

Praca powstała w Katedrze Informatologii i Bibliologii Uniwersytetu Łódzkiego

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.09272.19.0.K

Ark. wyd. 22,8; ark. druk. 25,25

ISBN 978-83-8142-727-2

e-ISBN 978-83-8142-728-9

Hanna Tadeusiewicz z okresu początków pracy w Uniwersytecie Łódzkim
Źródło: Zbiory archiwalne Uniwersytetu Łódzkiego. Skan: Mariola Antczak

Spis treści

Część I

- Mariola Antczak, Zbigniew Gruszka – *Interdyscyplinarium nauk o mediach i kulturze: koncepcja i realizacja* 11
- Mariola Antczak, Zbigniew Gruszka – *Hanna Tadeusiewicz – Uczona i Nauczycielka*..... 17
- Profesor Hannie Tadeusiewicz z okazji 50 rocznicy obrony doktoratu. Tabula gratulatoria* 31

7

Część II. Biblioteki i kultura książki

- Irena Socha – *Szkola – przestrzeń kultury książki. Stan badań bibliologicznych* 37
- Adam Mazurkiewicz – *Z historii powojennych badań literatury i kultury popularnej* 75
- Agata Walczak-Niewiadomska – *Historia bibliotek publicznych dla dzieci (do 1914 roku)* 109
- Małgorzata Fedorowicz-Kruszewska – *Zrównoważony rozwój jako przedmiot zainteresowań organizacji bibliotekarskich* 129
- Dariusz Grygrowski – *Studia bibliotekoznawcze w kryzysie* 145

Część III. Ludzie książki

- Maria Wichowa – *Walenty z Widawy (1537–1601), profesor i rektor Akademii Krakowskiej – zarys biografii i twórczości. Księgozbiór uczonego ...* 179
- Zbigniew Domżał, Andrzej Wałkówski – *Z badań nad skryptorium klasztoru cystersów w Mogile do początków XVI wieku* 197

Krzysztof Walczak – <i>Zapomniana warszawska drukarnia braci Hindemithów. Dzieje i dorobek</i>	231
Zdzisław Gębołyś – <i>Bibliotekarze niemieccy w latach 1789–1871. Cechy osobowe bibliotekarzy</i>	241

Część IV. Prasa

Ewa Andrysiak – <i>Czasopisma polskiego ruchu bibliofilskiego w zasobach bibliotek i ich znaczenie dla księgoznawstwa</i>	265
Małgorzata Bańkowska – <i>Obraz kulturalny Łodzi na łamach miesięcznika społeczno-literackiego „Wymiary” (1938–1939)</i>	285
Marzena Woźniak-Łabieniec – <i>Cenzorskie lekcje historii. Ingerencje Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk w historyczno-polityczną publicystykę tygodnika „Nowiny Literackie” (w roku 1947)</i> ...	307
Magdalena Przybysz-Stawska – <i>„Charaktery” i książki w latach 2016–2017</i>	321

Część V. Calisiana

8 Bogumiła Celer – <i>„Słownik biograficzny Wielkopolski południowo-wschodniej” z perspektywy 20 lat</i>	355
Ewa Obala – <i>Międzywojenne przewodniki i informatory Kalisza jako źródło wiadomości o mieście</i>	371
Wykaz autorów w układzie alfabetycznym	383
Indeks osobowy	385

CZĘŚĆ I

*Mariola Antczak**
*Zbigniew Gruszka***

Interdyscyplinarium nauk o mediach i kulturze: koncepcja i realizacja

Bibliologia i informatologia, dyscyplina funkcjonująca pod tą nazwą w obszarze nauk humanistycznych w latach 2011–2018, obecnie – po reformie – została włączona do nauk społecznych, tworząc wspólny obszar badawczy z szeroko pojętymi naukami o komunikacji społecznej i mediach. Naukowcy zajmujący się przedmiotami badań przynależącymi do bibliologii i informatologii wciąż jednak piszą teksty z pogranicza nauk humanistycznych i społecznych, koncentrując się na mediach (do których należy zaliczyć również książkę), komunikacji społecznej, ale także na kulturze i historii, czasem na literaturze i języku. Ukazująca się w 2020 roku książka, którą oddajemy w Państwa ręce, zawiera teksty, których autorami są: bibliolodzy, informatolodzy, medioznawcy, literaturoznawcy, językoznawcy i kulturoznawcy. W rozumieniu redaktorów i inicjatorów tomu zebranie w jednej publikacji artykułów dotyczących bibliotek, wydawnictw, kultury książki i prasy, czyli szeroko pojętych mediów, czyni z niej wartościową, interdyscyplinarną lekturę dla badaczy i specjalistów w zakresie nauk humanistyczno-społecznych. Ze względu na charakter naukowy artykułów publikacja adresowana jest przede wszystkim do środowiska naukowego oraz studentów zgłębiających poruszane w niej zagadnienia, jak również dla bibliotekarzy i nauczycieli.

11

* Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny, Katedra Informatologii i Bibliologii, e-mail: mariola.antczak@uni.lodz.pl; ORCID: 0000-0002-4378-7101

** Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny, Katedra Informatologii i Bibliologii, e-mail: zbigniew.gruszka@uni.lodz.pl; ORCID: 0000-0002-7834-3893

Struktura książki

Teksty zawarte w publikacji podzielono na pięć części. Część pierwszą otwiera okolicznościowy artykuł autorstwa **Marioli Antczak i Zbigniewa Gruszki** zatytułowany *Hanna Tadeusiewicz – Uczona i Nauczycielka*. Chcąc uczcić 50 rocznicę inicjacji naukowej znamienitej badaczki i specjalistki w zakresie biografistyki, autorzy opracowali notę biograficzną wybitnej Uczoney. Do materiału dołączono bibliografię podmiotowo-przedmiotową profesor Hanny Tadeusiewicz za lata 2010–2018 (por. załącznik pod tekstem). Ponieważ wcześniejsze lata pracy naukowej Profesor zostały już udokumentowane przez Ewę Andrysiak i Marię Wichową, uznano, że właściwe będzie uzupełnienie istniejącej już dokumentacji jedynie o brakujące lata.

Część pierwszą książki wieńczy wykaz osób, które złożyły Profesor Hannie Tadeusiewicz gratulacje z okazji ważnego jubileuszu odnowienia doktoratu.

Na część drugą, poświęconą bibliotekom i kulturze książki, składa się pięć tekstów. **Irena Socha** skoncentrowała się na przedstawieniu szkoły jako miejsca rozwoju kultury książki i prowadzenia badań bibliologicznych. Szkoły są przedmiotem badań interdyscyplinarnych, zarówno humanistycznych, jak i społecznych; od dawna też zajmowały ważne miejsce w bibliologii jako instytucje kultury książki. To w nich nauczyciele doskonaliły kompetencje czytelnicze uczniów poprzez lekturę i pracę z książką. Szkoła tworzy system kultury książki. Socha przedstawia rozległą panoramę badań odkrywających różne aspekty świata szkolnej książki i lektury oraz przekonuje, że w kontekście „wielowymiarowych” historycznie i kulturowo obszarów należałoby powołać interdyscyplinarne zespoły naukowców, w których badacze mogliby poddać analizie właściwe zjawiska w sposób bardziej kompleksowy.

Celem **Adama Mazurkiewicza** – autora kolejnego tekstu – było ukazanie zmiany stosunku badaczy do zjawisk z kręgu literatury i kultury popularnej w okresie po 1945 roku. W artykule odnajdziemy rozważania o wpływie uwarunkowań społeczno-politycznych oraz rynkowych na postrzeganie popkultury i popliteratury.

W tematyce bibliotekoznawczej znalazł się również tekst **Agaty Walczak-Niewiadomskiej**, poświęcony historii bibliotek publicznych dla dzieci. Autorka zakończyła zawarte w nim rozważania na 1914 roku. Materiały w języku polskim, upowszechniające wiedzę na temat początków bibliotekarstwa dziecięcego na świecie, pojawiły się w literaturze fachowej po II wojnie światowej, najczęściej jednak były to publikacje stanowiące raczej przyczynki i rzadko traktujące ten temat kompleksowo. Celem Walczak-

-Niewiadomskiej było uzupełnienie stanu wiedzy w polskiej literaturze przedmiotu na temat początków wyodrębniania usług bibliotecznych dla dzieci. Pod uwagę wzięto Stany Zjednoczone i Wielką Brytanię, a także Belgię i niektóre kraje Skandynawii. Prezentowane w artykule zagadnienia zostały opracowane z wykorzystaniem metody krytycznej analizy przedmiotu, na bazie materiałów opublikowanych głównie za granicą. Wywód naukowy dopełniają zdjęcia bibliotek publicznych z omawianego okresu.

Tematowi organizacji bibliotekarskich tekst poświęciła **Małgorzata Fedorowicz-Kruszewska**. Przedmiotem badań autorka uczyniła Stowarzyszenie Bibliotek Amerykańskich (American Library Association – ALA), które w 1989 roku powołało Zespół ds. Środowiska Naturalnego (Task Force on the Environment – TFOE), będący częścią Grupy Dyskusyjnej ds. Odpowiedzialności Społecznej (Social Responsibility Round Table – SRRT) oraz Międzynarodową Federację Stowarzyszeń i Instytucji Bibliotekarskich (International Federation of Library Association and Institution – IFLA), która w 2002 roku przyjęła *Statement on Libraries and Sustainable Development*. Celem badaczki było prześledzenie aktywności organizacji bibliotekarskich w zakresie propagowania zrównoważonego rozwoju w bibliotekarstwie.

Drugą część książki zamyka obszerny artykuł **Dariusza Grygrowskiego** na temat nowej sytuacji prawnej studiów z zakresu bibliologii i informatologii. Za cel badań obrano analizę sytuacji w polskich ośrodkach akademickich prowadzących studia na kierunku informacja naukowa i bibliotekoznawstwo w okresie reformowania szkolnictwa wyższego, dokonaną na podstawie przeglądu aktów prawnych, literatury przedmiotu oraz serwisów internetowych. Grygrowski zauważył, iż większość ośrodków nie prowadzi studiów na kierunku „informacja naukowa i bibliotekoznawstwo”, zastępując je studiami o charakterze bardziej informatologicznym niż bibliologicznym. Rozważania autora zaprowadziły do wskazania przyczyn zaistniałego stanu rzeczy: zapisów w aktach prawnych kierunków studiów na wyższych uczelniach oraz deregulacji zawodu bibliotekarza z 2013 roku.

W części trzeciej publikacji zamieszczono cztery artykuły poświęcone ludziom związanym z książką. Opracowanie **Marii Wichowej** dotyczy badań księgozbioru Walentego z Widawy, który zapisał swoje zbiory w testamencie parafii Podwyższenia Krzyża Świętego w Widawie. Biblioteka Widawity zawierała teksty literackie autorów greckich i rzymskich, słowniki, podręczniki gramatyki, stare wydania Biblii, postylle, komentarze biblijne, listy apostołskie, zbiory kazań, kroniki i inne dzieła; jest dowodem kontaktów intelektualnych profesora z ośrodkami naukowymi i drukarskimi w Europie.

W kolejnym tekście **Zbigniew Domżał** i **Andrzej Wałkówski** zaprezentowali wyniki swoich badań nad księgozbiorem mogiłskim. Badacze ustalili m.in., że wśród trzech znanych z imienia pisarzy klasztornych byli opaci Herman i Engelbert oraz brat Ludwik. W trakcie badań Domżał i Wałkówski ustalili, że w skryptorium mogli pracować m.in: Jan Wartenberg, Arnold, Mikołaj Brygier, doktor Jakub z Paradyża, brat N, Piotr Hirsberg, bracia Jerzy z Sambora i Mikołaj. Obszerne studia zostały opatrzone licznymi zdjęciami ilustrującymi omawiane zagadnienia.

Krzysztof Walczak przypomniał historię i dorobek warszawskiej drukarni braci Hindemithów. Autor opisał losy zapomnianej tłoczni założonej w Warszawie przez synów znanego kaliskiego drukarza Karola Wilhelma Hindemitha. Dzieje drukarni wzbogaciły historię XIX-wiecznego drukarstwa warszawskiego.

Na podstawie głównie niemieckojęzycznych źródeł **Zdzisław Gębołyś** podjął się próby wskazania cech charakteru bibliotekarzy w XIX wieku. Jak możemy przeczytać w jego artykule – wyniki pracy bibliotekarzy należy rozpatrywać również przez pryzmat ich cech osobowych. Stanowią one interesujące i zarazem niezbędne dopełnienie charakterystyki zawodowej, widzianej poprzez materialne dokonania (publikacje, narzędzia pracy bibliotecznej, katalogi, regulaminy, rejestry). Bibliotekarz w XIX wieku był z jednej strony uczonym mężem, osobą dobrze wykształconą, z drugiej – nierzadko brakowało mu kompetencji do wykonywania powierzonych obowiązków. Fakt, iż zwracano na nie uwagę, i że znajdują się one w charakterystykach osobowych bibliotekarzy, świadczy, iż nie były one bez znaczenia zarówno dla ówczesnych bibliotekarzy, jak i dla czytelników.

Część czwarta książki zawiera cztery teksty badaczy zajmujących się czasopiśmiennictwem. Temat prasy bibliofilskiej w Polsce podjęła **Ewa Andrysiak**. W artykule autorka omówiła periodyki wydawane przez stowarzyszenia bibliofilskie, przedstawiła ruch bibliofilski i określiła jego miejsce w polskiej bibliologii.

Przedmiotem analizy wykonanej przez **Małgorzatę Bańkowską** był obraz kulturalny Łodzi, który wyłonił się w toku lektury przedwojennych zeszytów czasopisma „Wymiary” – miesięcznika wydawanego od kwietnia 1938 roku do czerwca 1939 roku. Pismo skupiało twórców o poglądach lewicowych i sympatyzujących z obozem Józefa Piłsudskiego, propagowało ponadto model powszechnego dostępu do dóbr kultury oraz idee regionalizmu. Poddany badaniom materiał pozwolił Bańkowskiej na odtworzenie realiów życia kulturalnego Łodzi w drugiej dekadzie dwudziestolecia międzywojennego oraz umożliwił rekonstrukcję prokulturalnych działań władz miasta oraz środowiska literackiego. Bańkowska

zaprezentowała działalność najważniejszych instytucji kultury i mediów, omówiła też przedsięwzięcia towarzystw naukowych i instytucji oświatowych oraz projekty urbanistycznego rozwoju Łodzi.

Wątki prasoznawcze były również przedmiotem zainteresowań **Marzeny Woźniak-Łabieniec**. Celem autorki była prezentacja ingerencji cenzorskich w redagowanym przez Jarosława Iwaszkiewicza tygodniku kulturalno-literackim „Nowiny Literackie”, wychodzącym w latach 1947–1948. Przedmiotem analizy uczyniono cięcia cenzorskie, które dotyczyły artykułów o problematyce polityczno-historycznej i społecznej, ukazujących wydarzenia w kraju i mających wpływ na ówczesną politykę władz (amnestia, obchody święta uchwalenia Konstytucji 3 maja, stosunek do ZSRR, pozycja Polskiej Partii Socjalistycznej). Materiałem źródłowym stały się dokumenty archiwalne Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk, głównie sprawozdania z cenzury prewencyjnej.

Magdalena Przybysz-Stawska omówiła zawartość czasopisma „Charaktery”, zwracając uwagę na zamieszczane tam informacje o książce. Zgromadzone dane zostały uporządkowane w trzech grupach: reklamy, recenzje oraz pozostałe informacje. Przybysz-Stawska dokonała analizy ilościowo-jakościowej w obrębie wydzielonych grup tematycznych oraz opisała preferowany przez magazyn styl życia i osobowość docelowego czytelnika. Wywód ilustrują skany z zawartości analizowanego periodyku.

W ostatniej części książki zatytułowanej *Calisiana* znalazły się dwa teksty o charakterze informacyjno-sprawozdawczym związane tematycznie z – bliskim Pani Profesor Hannie Tadeusiewicz – Kaliszem. Ich autorki należą do Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, którego członkiem honorowym jest Jubilatka. Tekst **Bogumiły Celer** został poświęcony przebiegowi prac nad powstaniem *Słownika biograficznego Wielkopolski południowo-wschodniej: ziemi kaliskiej*, którego pierwszy tom ukazał się pod redakcją Hanny Tadeusiewicz w 1998 roku. Kolejne dwa tomy zostały wydane w latach 2003 oraz 2007 pod redakcją nieodżałowanej Danuty Wańki. Planowany czwarty tom przygotowuje autorka tekstu.

Zawartość kaliskich przewodników i informatorów okresu międzywojennego oraz ich znaczenie dla badaczy regionu zostały opisane przez **Ewę Obałę** w artykule zamykającym książkę.

Każdy z zamieszczonych tekstów jest opatrzony bibliografią, abstraktami oraz słowami kluczowymi w języku polskim i angielskim. Pracę zamyka wykaz autorów z afiliacjami oraz indeks osobowy.

Wyrażamy nadzieję, że lektura specjalistycznych, interdyscyplinarnych tekstów o charakterze humanistyczno-społecznym będzie okazją do licznych refleksji naukowych oraz stanie się inspiracją dla wielu badaczy do dalszego zgłębiania poruszanych w nich tematów.

Mariola Antczak*
Zbigniew Gruszka**

Hanna Tadeusiewicz – Uczona i Nauczycielka

ABSTRAKT

W artykule zaprezentowano sylwetkę naukową prof. dr hab. Hanny Tadeusiewicz. Skupiono się na przedstawieniu obszarów zainteresowań naukowych badaczki, jej działalności dydaktycznej i najważniejszych publikacjach wydanych w latach 2010–2017. W tekście opisano różne okresy działalności akademickiej Pani Profesor, ze szczególnym uwzględnieniem publicznej obrony pracy doktorskiej w kwietniu 1970 roku. Do realizacji tematu wykorzystano metody: krytycznej analizy literatury przedmiotu, historyczną oraz bibliograficzną.

SŁOWA KLUCZOWE

Hanna Tadeusiewicz, Katedra Informatologii i Bibliologii UŁ, Katedra Bibliotekoznawstwa i Informatologii UŁ

17

Hanna Barbara Tadeusiewicz przez całe życie związana była z Łodzią; tu urodziła się 19 października 1939 roku w rodzinie inteligenckiej, tutaj też uczęszczała do Szkoły Podstawowej nr 83 oraz Liceum Ogólnokształcącego im. Joachima Lelewela, a następnie kontynuowała studia polonistyczne na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Łódzkiego, gdzie pod kierunkiem prof. Anieli Kowalskiej przygotowała pracę magisterską pt. *Problematyka aktualna w twórczości Juliana Ursyna Niemcewicza* (1963). Rok później rozpoczęła pracę w Bibliotece Uniwersyteckiej w Łodzi, z którą zawodowo była związana do 1983 roku, to jest przez 20 lat, zdobywając doświadczenie i stopnie awansu zawodowego; w 1970 roku obroniła doktorat pt. *Czasopisma warszawskie z lat 1825–1830 jako obraz życia literackiego stolicy przed powstaniem listopadowym* (promotor prof. Aniela Kowalska,

* Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny, Katedra Informatologii i Bibliologii, e-mail: mariola.antczak@uni.lodz.pl; ORCID: 0000-0002-4378-7101

** Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny, Katedra Informatologii i Bibliologii, e-mail: zbigniew.gruszka@uni.lodz.pl; ORCID: 0000-0002-7834-3893

zob. fot. 1); w 1972 roku zdała egzamin na bibliotekarza dyplomowanego; od 1978 roku pełniła funkcję kierownika Oddziału Prac Naukowych, w którym powstawał *Słownik pracowników książki polskiej*. W 1983 roku złożyła pracę pt. *Drukarnstwo polskie II połowy XIX wieku w świetle fachowych czasopism drukarzy z lat 1872–1900* zatwierdzoną w postępowaniu habilitacyjnym, na podstawie której otrzymała stopień doktora habilitowanego nauk humanistycznych w zakresie nauki o książce (1984, zob. fot. 2)¹.

Fot. 1. Hanna Tadeusiewicz w dniu publicznej obrony pracy doktorskiej
– 24 kwietnia 1970 roku

Źródło: Archiwum domowe Hanny Tadeusiewicz. Skan: Zbigniew Gruszka

¹ Szczegóły biograficzne i zawodowe podajemy za: E. Andrysiak: *Profesor Hannie Tadeusiewicz w 45-lecie pracy naukowej [w:] Ludzie i książki: szkice bibliologiczno-biograficzne*, red. E. Andrysiak, Łódź: Wydawnictwo „Ibidem”, 2011, s. 7–11; J. Konieczna: *Profesor Hanna Tadeusiewicz jako wychowawca kilku pokoleń bibliotekarzy i kierownik Katedry Bibliotekoznawstwa UŁ*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Librorum” 2010, nr 16, s. 13–19; *Profesor Hanna Tadeusiewicz*, red. M. Wichowa, Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe, 2010.

Fot. 2. Dr Hanna Tadeusiewicz w trakcie uroczystości nadania stopnia doktora
habilitowanego nauk humanistycznych w zakresie nauki o książce
3 października 1983 roku

Źródło: Archiwum domowe Hanny Tadeusiewicz. Skan: Zbigniew Gruszka

Z tematów przedstawionych prac naukowych wyłania się szeroki obraz zainteresowań badawczych Pani Profesor, do których należą: czasopiśmiennictwo fachowe, głównie XIX-wieczne, a także biografistyka księgoznawcza; zagadnienia te dominowały w pracach magisterskich i doktorskich, których promotorstwa podejmowała się Hanna Tadeusiewicz.

W 1984 roku Profesor otrzymała tytuł docenta w Katedrze Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Łódzkiego, kierowanej wówczas przez prof. Bolesława Świderskiego; z Katedrą była jednak związana już od 1970 roku, prowadziła bowiem cenione przez studentów zajęcia zlecone, m.in. z zakresu historii książki. W 1987 roku zastąpiła na stanowisku prof. Świderskiego i objęła funkcję Kierownika Katedry, którą piastowała do 2010 roku, wiążąc się pracą zawodową i naukową z Uniwersytetem Łódzkim na kolejne ponad dwadzieścia lat (zob. fot. 3). U honorowaniem pracy Hanny Tadeusiewicz było otrzymanie w 1994 roku tytułu naukowego profesora nauk humanistycznych z rąk prezydenta Lecha Wałęsy (fot. 4).

Fot. 3. Skład osobowy Katedry Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej
w dniu 3 października 1989 roku
Źródło: Archiwum domowe Hanny Tadeusiewicz. Skan: Zbigniew Gruszka

20

Fot. 4. Wręczenie tytułu profesora z rąk prezydenta Lecha Wałęsy, 1995 rok
Źródło: Archiwum domowe Hanny Tadeusiewicz. Skan: Zbigniew Gruszka